

AKADEEMILISE EMAKEELE SELTSI TOIMETISED XXXVI

E 4-R
67

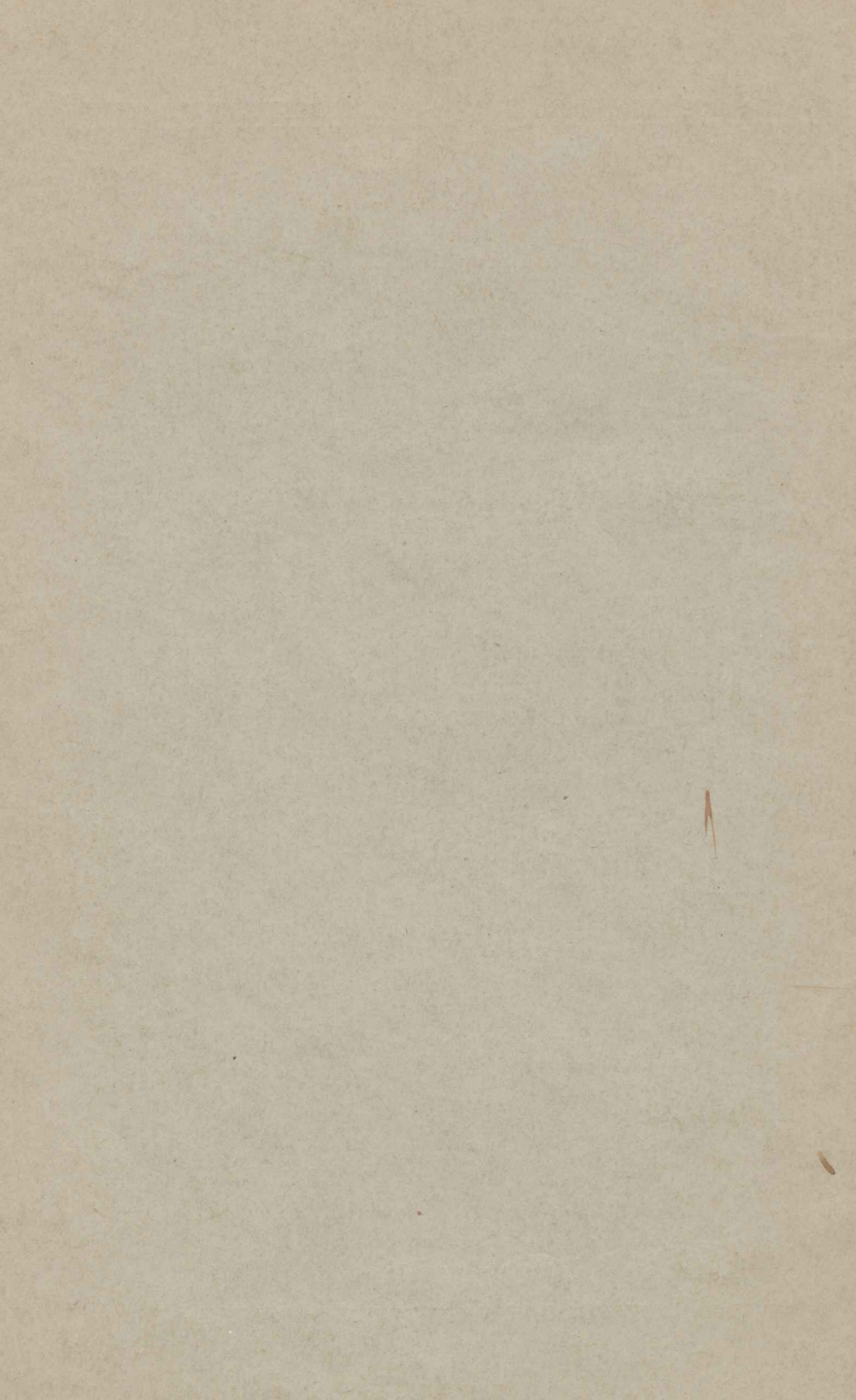
ANDRUS SAARESTE

EESTI KEELE
MITMEST PALGEST

AVEC UN RÉSUMÉ:
SUR DIVERS ASPECTS DE LA LANGUE ESTONIENNE

TARTU 1938

AKADEEMILISE EMAKEELE SELTSI KIRJASTUS

E 4-R
E 67
ANDRUS SAARESTE

**EESTI KEELE
MITMEST PALGEST**

AVEC UN RÉSUMÉ :
SUR DIVERS ASPECTS DE LA LANGUE ESTONNIENNE

TARTU 1938

AKADEEMILISE EMAKEELE SELTSI KIRJASTUS

Kat. as.
x. 1115 x.

494.545

SE 6646

ENSV
Riiklik Avalik
Raamatukogu

E 10945

Ar 938
Saareste

Äratrükk ajakirjast „Looming“ nr. 4, 1938.

Eesti keele mitmest palgest

Pisut katselist stilistikat

n tundud, et ükski keel pole ruumis ega ajas ühtlane. Me teame, kui muutlik on eesti keele pale, kui kodumaal laiemalt liigume. Igalpool, rahva sügavamais kihtides, meie talurahva kõnes, märkame suuremaid või vähemaid murdelisi vahesid, nii näit. eesti kirjakeelset lauset *Meie õõbik on tänavu mujale läinud* kuuleme Eesti eri osades järgmistes teisendites: Hiius *meide (mei) õõbik aa seaesta maeale läin(d)*, Saaremaal *meite õõbik oo siasta mujale (maeale) läin(d)*, Läänemaal *meite ärjalend oo tänevi (tänabo) maale (maeale) läin(d)*, Kihnus *mede künnilind ond tänävasta maalõ läin*, Harjus ja Järvas *meie üõbik (õitselind) on tänavu maeale läind*, Alutaguses (Vaivaras) *mei sisokaine ono (olo) siasta (täna vuo) mojalte mennõ*, Kodaveres *meie sisask one tänavuade mõjale lähn(o)d*, Mulgis *mee kirigüüt om täo muial(e) lännü ja Võrumaal ja Setus mii sisask um timahavva muialõ lännü' (lännü')*. Neid murdevahesid kajastub teatud määral koguni meie ühises kõnekeeles, kirjakeeles, mille värvingust sageli võime järeldada kõneleja või kirjutaja kitsamat päritolupaika.

Lahkuminekuid tõdeme ka keeletarvituses eri vanuspõlvedel. Meie vanemate riigimeeste ja tegelaste keel, mida raadios või koosolekuil kuuleme, sagedasti kannab läinud sajandi lõpu keelekorra ilmset pitsurit. Maal raukade keel oma muistse, tugevasti murdelise laadiga erineb teravalt kõige noorema, kooliealise põlve enamvähem ühiskeelset kõnepruugist. Ja pilku veel kaugemasse minevikku ulatades, Kreutzwaldi või Masingu kirjutusi, esimest piiblitõlget või eesti esimest trükkteost (1535. a.) lugedes sevendume veel enam meie keele märgatavas muundumises kõigest mõninga sajandi vältel, kauemast kõnelemata.

Ja lõpuks õige tunduvald vahesid me tajume ka sama ajajärgu, sama koha, sama ühiskondliku kihi ning umbkaudu sama generatsiooni keelelises avalduses. Igaühele on vist silma sattunud, et siingi, üksikuil keeletarvitajail, pole keel mitte täpsalt sama. Objektiivselt enam või vähem ühtlasest keeleainestikust teeb igaüks oma isiklikele mõistmistele ja isiklikule maitsele vastavat üksiksugemete valikut.

Missuguses ulatuses on meie rahvast rahvuseks ühendav kirjakeel oma ilmet muutnud viimase viiekümne aasta jooksul ja kui mitme-

palgeline see võib käesolevalgi ajal olla eri tarvitajail, seda küsimust püüaksime allpool pisut valgustada mõne näitega n.-ö. katselisel teel. Et siin veergudel ruumi säästa, oleme valinud õige lühikese võõrkeelse teksti, mis on mõnes eriaegses tõlkes juba ilmunud ligemas minevikus, ja oleme seda palunud lahkesti tõlkida mitmel meie kirjanikul, keelemehel või tõlkijal igapähe eraldi, ilma et nad teksti autorit või teosesse kuuluvust (mõni erand siin arvestamata) oleksid teadnud ja ilma et nad üksteise või varemaid tõlkeid oleksid tundnud¹.

1. Prantsuskeelne algtekst, katke F. A. de Chateaubriand'i romaanist *Atala*, peat. „Les chasseurs“ alguosast.

(1, 2) Tout à coup j'entendis (4) le murmure (3) d'un vêtement (5) sur l'herbe, (7) et (9) une (8) femme (10) à demi (11) voilée (12) vint s'asseoir (13) à mes côtés. (15) Des pleurs roulaient (16) sous sa paupière; (17) à la lueur du feu, (19) un petit crucifix d'or (18) brillait (20) sur son sein. (22) Elle était régulièrement belle; (23) l'on remarquait sur son visage (24) je ne sais quoi de vertueux et de passionné (25) dont l'attrait était irrésistible; (26) elle joignait à cela (27) des grâces plus tendres: (28) une extrême sensibilité, (29) unie à une mélancolie profonde, (30) respirait dans ses regards; (31) son sourire était céleste.

Selle prantsuskeelse originaali järgi on teinud oma tõlked K. Martinson, Joh. Aavik, K. Leetberg, J. Mägiste, A. Oras, A. Saareste, Joh. Semper, G. Suits ja J. V. Veski²). Viiekümne aasta eest ilmunud J. Kõrvi tõlke aluseks näikse aga olnud mingi saksakeelne tekst.

2. Jakob Kõrvi tõlge, *Valgus* 1887, nr. 37, 2, 2.

Häkitselt kuulis ta riiete kahisemist rohu peal, ja üks pool poolite kaetud näuga naisterahva kogu istus tema ja sõamehe seltsis tule äärde maha. Naisterahva silmades läikisivad pisarad. Tule valgusel hiilgas üks kullane rist tema rinna peal. See naisterahvas oli tugev, sirge, ilus; tema näust lähvis armas häbelus ja ihkamine, mille vägi iga surelikku ära võitma pidi. Selle kõige juurde tuli veel, kui ta omad uuled avas, lõpmata armas hea[1]³) ja tasane kõneviis. Sügav tundmus ja hädas meel paistis tema silmadest. Tema naeratus oli täis taevalikku rahu ja õndsust.

Viiekümne aasta eest meil teatavasti ei esitatud tõlgetele kuigi valje täpsuse nõudeid. Liiatigi J. Kõrvi töö ei taotanudki olla tõlge, vaid esitati algupärandina, selgus aga plagiaadiks: teda ju pakuti lugejale algupärase romaani pähe *Luigemäe Olli. Kujutused Eesti minevikust, 1217—1224. a. ja mäletatavasti Eesti Kirjameeste Selts oma „võidupühal“ 1890 kroonis selle teose esimese auhinnaga! Tõlget iseloomustavadki vabadused nagu esimese isiku (ma) asendus teisega (ta), „... istus tema ja sõamehe seltsis...“, sõna „naisterahvas“ kordamine teises ja neljandas lauses, „Elle était régulièrement belle“ tõlki-*

¹ Katset on korraldatud nõnda, et prantsuskeelne originaal saadeti igale asjaosalisele tõlkimiseks; kinnistes ümbrikutes saadud vastused avas allakirjutanu korraga mag. Paul Ariste juuresolekul, kusjuures hr. Ariste on käesoleva artikli autori tehtud tõlkele, samale lehele, lisanud kirjaliku kinnituse, et tõlge on esitatud täpsalt siin avaldatud kujul enne muude tõlgetega tuvumist; prof. A. Orase, J. Mägiste ja G. Suitsu tõlked saadi isegi mõni päev peale ümbrikute avamist.

² Kahetsetavasti pole autoril kuidagi õnnestunud saada tõlget ühelt meie paremalt stilistilt, Fr. Tuglaselt.

³ hea, vist trükiviga, pro hea l, nagu 2. trükis esinebki.

mine sõnadega „See naisterahvas oli tugev, sirge, ilus“, neljanda lause lõppu lisatud sõna „surelik“, viiendasse lausesse lükitud kõrvallause „kui ta omad uuled avas“ ja sellest sõltuv sõnastus lause lõpul „... armas heal ja tasane kõneviis“, ebatäpsad „härdas meel“ celviimases ja „täis taevalikku rahu ja õndsust“ viimases lauses. Tolle aja ortograafilisi, häälikulisi ja morfoloogilisi jooni ning hooletusigi on *häkitselt, poolite, näuga, sõamehe, läikisivad, lähvis, uuled, heal* = hää, *härdas*. J. Kõrvi isikupärasuste arvele oleks kirjutada *pool poolite* (rahvakeelne väljend, leidub Wiedemannilgi kujul *pool'-pooliti*) ja *häbelus* (vist autori enese tuletatud).

3. K. Martinson, Chateaubriand'i *Atala* tõlge, a. 1923, lk. 19.

Äkki kuulsin ma riiete kahinat rohul ja pooleldi kaetud näoga naisterahvas tuli istuma mu kõrvale. Pisarad keerlesid ta laugude all; tule valgusel hiilgas üks väike kuldrist ta rinnal. Ta oli korrapäraselt ilus: võis märgata ta näol ma ei tea mis korralikku ja kirglikku, mille meeldivus oli võitmatu. Ta ühendas sellega veel kõige õrnemaid meeldivusi: otsatu tundelikkus ühenduses sügava kurbmeelsusega hõõgus ta vaates, ta naeratus oli taevalik.

Keel selles tõlkes, 15 a. eest, ei erine sugugi praeguste tõlgete harilikust tasemest, mis ehk näitab, kui vähe on meie keelekord üldiselt muutunud iseseisvuse aegsete aastakümnete jooksul.

4. Joh. Aaviku tõlge.

Äkki kuulsin riiete kahinat rohul ja poolloorit naine tuli ning istus mu kõrvale. Pisarad veersid tal silmist; tule valgusel säras väike kuldkrutsifiks ta rinnal. Ta oli reeglipäraselt ilus; ta näoilmes võis märgata midagi isesuguselt vooruslikku ja harrast, mille veetlus oli vastupanematu; sellega yhinesid tal kõige armsamad meeldivused: äärmist tundeilise yhes sygava nukrameelsusega hoovas ta pilkudest; ta naeratus oli taevalik.

See lühikegi tõlkekatke paljastab mitmeid meie keeleuuenduse juhile tunnuslikke keelelisi ja stiililisi tõekspidamisi, ortograafias y, häälikulis-vormilisel alal *loorit, veersid, silmist, tundelisy, sõnavaras riided, ning, harras, veetlus*, eriti veel võõrsõnade (*krutsifiks, reeglipäraselt*) eelistamist.

5. K. Leetbergi tõlge.

Korraga kuulsin riiete kahinat rohu peal ja üks leinalooris naine istus minu kõrva. Tema silmaripsmed olid nutused, rinna peal tule valgel sätendas pisikene kuldrist. Ta oli ilus korraliku iluga. Tema näos oli midagi karsket ja kirglikku, mis mõjus võimsa meeldivusega, ja ühtlasi midagi õrna ja mahedat. Tema silmadest vaatas sügavaste tundlik meel ja suur tõsidus. Tema naeratus oli taevalik.

See tõlkepala on muude seas, G. Suitsu oma erandiks, vahest kõige isikupärasem. Ta kannab K. Leetbergi keele ilmseid tunnuseid nagu: *sügavaste, rohu peal, rinna peal, üks... naine*, rahvapärased (istus minu) *kõrva*, (silmaripsmed olid) *nutused*.

6. J. Mägiste tõlge.

Kuulsin äkki rõiva kahinat rohul, ja üks pooleldi looritet naine parajasti istus mu kõrvale; pisarad veersid ta laule; leegi paistel välkus väike kuldne krutsifiks ta rinnal. Ta oli korrapäraselt ilus, tema näol võis märgata midagi vooruslikku ja kirglikku, mille võlule ei saand vastu panna. Sellele lisaks oli temas õrna-õrna veetlevust; tundehellus ja sügav nukrus kõneles ta silmist; tema naeratus oli taevalik.

Harilikumast keelepruugist erinevaid jooni on siin looritet, saand.

7. A. Orase tõlge.

Äkki kuulsin riiete kahinat rohus, ning pooleldi looritet naine tuli ja istus mu kõrvale. Pisarad veeresid ta laugude alt; tule kumal väike kullast kruutsifiks säras ta rinnal. Ta oli reeglipäraselt ilus; tema näos oli näha midagi seletamatult vooruslikku ja kirglikku, mille võlu oli vastustamatu; sellele tuli lisaks õrnemaid veetlusi: tema vaatest hoovas äärmist tundlikkust koos sügava raskemeelsusega; tema naeratus oli taevalik¹.

Ülal esineva tõlgenduse erijoonteks on *looritet*, *vastustamatu* ja vahest ka kalduvus valida täpsamaiks vasteteks nimelt võõrsõnu nagu *kruutsifiks*, *reeglipärane*.

8. A. Saareste tõlge.

Äkitselt kuulsin rohul riide kahinat ja ujuga pooleni kaetud naine tuli istus mu kõrvale. Ta silmalaud olid pisaratest kalkvel, lõkktule loitel säras tal kuldne ristike rinnal. Ta oli korrapäraselt kaunis; tema palgeist paistis mingit sumedat voorust ja kirge, mille kütkestuse vastu meeled tõrkuda ei suutnud. Sellega liitus veel rõõsemat armsust ja sulavust: äärmist tundeersust koos sügava nukrusega hoovas ta pilkudest; tema naeratus oli taevalik.

Selle tõlke eriilmest märgitagu mitmeid kirjakeeles suhteliselt haruldasi sõnu nagu *uju*, *kalkvel* ja mõne hariliku sõna (*sume*, *rõõsk*) erivarjundeid.

9. Joh. Semperi tõlge.

Äkki kuulsin ma rohul riiete kahinat ja mu kõrvale istus naine, kelle nägu oli poolenisti looris. Pisaraid veerles ta laugudel; tule paistel helkis ta rinnal väike kuldne ristikuju. Ta oli korrapäraselt ilus; ta näos võis näha midagi karsket ja kirglikku, mille võlule ei suutnud vastu panna. Sellele lisandus veel õrnemaid veetlusi: ta pilgust hõõgus ääretut tundelikust koos sügava nukrameelsusega ning ta naeratus oli taevalik.

Märgitagu siin autori kodumurdelist joont *poolenisti*. Muu keel ja sõnastus oma lihtsuse ja selgusega vastab tihedalt algupärandi iseloomule.

10. G. Suitsu tõlge.

Korruga kuulsin ma rõivaste kahinat rohul, ja naine pooliti looripeidus tuli ja istus mu kõrvale. Pisaraid veerevaid pakitses ta silmalaudel; tule tuikes läikles väike kuldne ristilöödukuju ta rinnal. Ta oli ehedalt ilus; ta näoilme üle võis märgata midagi vooruslikku ja kirglikku, mille sõnulseletamatu veetus oli vastupandamatu; ta ühendas sellega üliõrnu armsusi: äärmine tundehellus, liitunud sügava melanhooliaga, hingis ta pilgust; ta naeratus oli taevalik.

Sellele tekstipalale on iseloomulik rida tõlkija stiilitundele teravalt eriomaseid jooni nagu *looripeidus*, *pisaraid veerevaid pakitses*, *ehedalt ilus*, *sõnulseletamatu*, *hingis*. Märgatavalt on jälgitud ka J. V. Veski keelenormimise saavutusi (*rõivad*, *vastupandamatu*).

11. J. V. Veski tõlge.

Korruga kuulsin rõiva kahisemist rohus — ja minu kõrvale istus

¹ Oma tõlke printsüübiks märgib autor: „Täpsust nii palju kui vähegi võimalik, ilma et selle all kannataksid rütmiline vool ning loomulikkus. Hoiduda kõigest kummalisest ja vägivaldsest, sest algupärandis seda ei leidu. Säilitada originaali mahedat sujuvust ja struktuuri sundimatut selgust. (See kõik on muidugi mõeldud ideaalina).“

keegi naine, nagu pooleldi looris, silmalaud pisaraist niiskunud; tule paistel sädeles ta rinnal väike kuldrist. Teda ehtis korrapärane ilu; ta näolt lehvib vooruslikkust ning kirglikkust, mille veetlevusele oli võimatu vastu seista. Sellega ühines tas õrn meeldivus; sisim tundelisuus ning sügav kurvameelsus õhkus ta pilkudest; ta naeratus oli taevalik.

Ka selles tõlkes pääseb kirjutaja isikuline keelelaad avalduma küllaldaselt sõnas *rõivas* ja tuletistes nagu *veetlevus*, *tundelisuus*.

Tõlgete erinevuste analüüsi¹.

1. Sõnauhend *Tout à coup* on tõlgitud kolmel viisil: K *häkitselt*, Sa *äkitselt*, M, A, Mg, O, Se *äkki*, L, Su, V *korraga*. Eelmise sõna pikema või lühema vormi õigustust võiks ehk otsida vastava lause kogu rütmilisest lainetusest. *Äkitselt* on teadupärast idaeestilisem kuju, *äkki* kesk- ja lõunaestiline, mitmel pool need esinevad kõrvu, kuid vaevalt on siin nende tarvitust määranud tõlkijate kodumurre. Sünonüüm *korraga* tundub eelmisest tugevam, sugestiivsem ja vastaks ehk prants. sõnale *brusquement*. Umbes sama väärtusega sõna *järsku* pole ükski tõlkija tarvitanud.

2. Prantsuse tekstis esineb sellele keelele ainuomane sõna *järg* Adverbiaal — Subjekt — Predikaat (*Tout à coup j'entendis*). Eestis on võimalikud nii Adv. — Subj. — Pred. kui ka Adv. — Pred. — Subj., kuid eelmist (*Äkki ma kuulsin*) pole antud korral valinud keegi, viimast (*Ä. kuulsin ma*) tarvitavad K, M, Se, Su, kuna enamik väljendab ilma pronominaalse subjektita (*Ä. kuulsin*).

3. *Vêtement* puhul asuvad tõlkijad muidugi kahes laagris: K, M, A, L, O, Sa ja Se on eelistanud kirjakeeles traditsioonilist *riided* (Sa-l *riie*, mis vististi algupärandi mõjustus, nüüd, tagantjärele, ta lausuks mitmuses *riiete kahinat*), kuna Mg, Su ja V on sõandanud võtta ühiskeeles pisut halvustavalt kõlava *rõivad* (V-l *rõivas*).

4. *Murmure* tõlkeil on vahe väike, ainult K ja V kirjutavad *kahisemist*, teistel on *kahinat*.

5. *Sur l'herbe* esineb K-l ja L-l kujul *rohu peal*, M, A, Mg, Sa, Se ja Su-l kujul *rohul* ja O ja V-l kujul *rohus*. Vahe oleneb osalt vist algupärandist, osalt aga nähtavasti (O) sisulistest kaalutlustest. Meie keelele omasem tundub vist: *kuulsin kahinat rohul*.

6. Samas esimeses lauses algupärandi sõna *järg* Pred. — Obj. — Adv. (*j'entendis le murmure sur l'herbe*) on jällegi leidnud erilaadset tõlgendust. Mõnel (K, M, A, L, Mg, O, Su, V) ilmneb Pred. — Obj. — Adv. (*kuulsin kahinat rohul*), teistel (Sa, Se) Pred. — Adv. — Obj. (*kuulsin rohul kahinat*). Eesti rahvakeeles on lokaalse adverbiaali puhul viimane järjestus harilikum (Nägin metsas põtra, Ta mängind merel pilli, Kaevnis maa sisse suure augu, Leena tennü ahu kõrvale aseme)², kusjuures siin (eriti kui adv. on inessiivis, elatiivis, adessiivis või ablatiivis) objekt tundub enam rõhutatud kui adverbiaal, eelmine aga haruldasem (Nägin põtra metsas), kui mitte adverbiaal pole eriliselt rõhuline, nagu seda esineb peamiselt illatiivi

¹ Järgnevas esinevad lühendid tähendavad: A = J. Aavik, K = J. Kõrv, L = K. Leetberg, M = K. Martinson, Mg = J. Mägiste, O = A. Oras, Sa = A. Saareste, Se = J. Semper, Su = G. Suits, V = J. V. Veski.

² Nii ka kirjakeeles: Hobune vajas väljas puhkust (P. Vallak).

ja allatiivi puhul (Võttis koti selga, Sõsar pillas nakrõ lavva pääle, Siis panimõ purju piäle, Solase võti surnu ola pääle). Ühe või teise järjestuse valik tõlgetes on niisiis sõltuv algusteksti lause rõhuolude mitmesugusest mõistmisest.

7. et kuulub eesti keeles: K, M, A, L, Mg, Sa, Se, Su, V-1 ja, O-1 ning.

8. *Une femme* on tõlgitud A, L, Mg, O, Sa, Se, Su ja V poolt sõnaga *naine*, kuna M-1 on *naisterahvas*, K-1 *naisterahva kogu*, viimasele saksakeelse eeskju mõjustusel.

9. Indo-euroopaline artikkel (*une*) esineb ka K-1, L-1 ja Mg-1 (üks), kuna V on seda tõlkinud keegi varal. Teistel see üldse puudub.

10. *A demi* on K-1 *pool poolite*, M, Mg, O ja V-1 *pooleldi*, A-1 *pool* (loorit), Sa-1 *pooleni*, Se-1 *poolenisti* ja Su-1 *pooliti*, kuna L-1 see varjund tõlkes üldse puudub. Osaliselt kajastub siin autorite kodumurret.

11. *Voilée* vasteiks on: K *kaetud näuga*, M *kaetud näoga*, A *loorit*, Mg ja O *looritet*, (mis eeldab — ÕS-us puuduvat! — verbi *looritama*), L *leinalooris*, Sa *ujuga kaetud* (lääne-eestiline *uju* = nägu kattev linik, peam. mõrsjal), Se ja V *looris* ja Su *looripeidus*. Ilmekas näide, mil määral avarusi meile pakub eesti keel sama mõiste väljendamiseks!

12. *Vint s'asseoir* vasted on järgmised: K *istus maha*, M *tuli istuma*, L, Se, V *istus*, A *tuli ning istus*, O, Su *tuli ja istus*, Sa *tuli istus*, Mg *parajasti istus*. M konstruktsioon vastab kõige täpsamini prantsuskeelsele algupärandile, Sa *tuli istus* puhul vrd. muistset rahva-keelset (juba soome-ugrilist) ja ärajätu kordadel nagu Läks võttis hobuse lahti, Esi lännu peiten silla ala, Poisi tüdrugu märatsev (vrd. ungari *jõnnek mennek* = lähevad tulevad).

13. *à mes côtés* kuulub tõlkes: K-1 (vabalt) *tema ja sõamehe seltsis*, M, A, Mg, O, Sa, Se, Su-1 *mu kõrvale*, V-1 *minu kõrvale* ja L-1 *minu kõrva*.

14. Ka sõnade järjestuses pakub esimese lause lõpposa tunduvald lahkuminekuid: *une femme à demi voilàe vint s'asseoir à mes côtés*, s. o. Subj. — Atr. — Pred. — Adv., sõnastab K üks *pool poolite kaetud näuga naisterahva kogu istus* [tema ja sõamehe seltsis tule äärde] *maha*, M *pooleldi kaetud näoga naisterahvas tuli istuma mu kõrvale*, A *poolloorit naine tuli ning istus mu kõrvale*, L üks *leinalooris naine istus minu kõrva*, Mg üks *pooleldi looritet naine parajasti istus mu kõrvale*, O *pooleldi looritet naine tuli ja istus mu kõrvale*, Sa *ujuga pooleni kaetud naine tuli istus mu kõrvale*, seega siis tarvitab enamik järjekorda Adv. — Atrib. — Subj. — Pred. — Adv., kuna vabamalt esinevad lauseliikmete seisundid Se-1 (Adv. — Pred. — Subj. / Sidesõna — Subj. — Pred. — Adv.: *mu kõrvale istus naine, kelle nägu oli poolenisti looris*), Su-1 (Subj. — Atrib. — Pred. — Adv.: *naine pooliti looripeidus tuli ja istus mu kõrvale*) ja V-1 (Adv. — Pred. — Subj. / Subj. — Adv. — adverbialne substantiiv-Atrib.: *minu kõrvale istus keegi naine, nägu pooleldi looris*, ...).

15. *Des pleurs roulaient* kuulduv K-1 läikisivad pisarad, M-1 on prantsuspäraselt *Pisarad keerlesid*, A-1 *Pisarad veersid*, Mg-1 ja O-1 *Pisarad veeresid*, Se-1 *Pisaraid veerles*, Su-1 *Pisaraid veerevaid* pakitses, L-1 rahvalikult *olid nutused*, V-1 *pisaraist niiskunud*, Sa-1 *olid pisarateest kalkvel* (rahvakeeles laialt tuntud väljend). Siin pandagu tähele A ja O eri seisukohti *veerma* — *veerema* küsimuses, Se ja Su partsiaalsubjekti tarvitust ja Su-1 atribuudi järelasendit (*pisaraid veerevaid*) ning isikupäraselt *pisaraid ... pakitses*. Mitte keegi pole aga hoolinud tõlkes tarvitada *silmad* (või *silmalaud*) *nõretasid pisaraist*, *pisaraid nõrgus tal silmist*.

16. *Sous sa paupière* — siin on sõnastused osalt algusteksti kohaselt: M *laugude all*, Mg *ta laule*, O *laugude alt*, Sa *Ta silmalaud olid*, Se *ta laugudel*, Su *ta silmalaudel* (kirjutus- või keeleviga? — *laugudel* asemel), V *silmalaud* (pisaraist niiskunud), kuid vististi saksakeelse abiteksti ebatäpsuse tõttu esineb L-1 *Tema silmaripsmed*. Vabamalt on tõlkinud K *silmades* ja A *tal silmist*.

17. *à la lueur du feu* tõlgendus on: K, M, A *tule valgusel*, L *tule valgel*, Mg *leegi paistel*, O *tule kumal*, Sa *lõkketule loitel*, Se, V *tule paistel*, Su *tule tuikes*. Siin puhul on teatavasti valida veel muidki väljendusvõimalusi.

18. *brillait* vasted on: K *läikisivad*, Su *läikles*, M *hiilgas*, A, O, Sa *säras*, L *sätendas*, V *sädeles*, Mg *välkus*, Se *helkis*.

19. *Un petit crucifix d'or* väljendub järgmiselt: K *üks kullane rist*, M *üks väike kuldrist*, L *pisikene kuldrist*, V *väike kuldrist*, Sa *kuldne ristike*; täpsamalt lausuvad Se *väike kuld ristikuju* ja Su *väike kuldne ristilöödukuju*, koguni võõrsõnaliselt A *väike kuldkruutsifiks*, Mg *väike kuldne kruutsifiks* ja O *väike kullast kruutsifiks* (NB ortograafilist vahet!).

20. *sur son sein* vasted on: K *tema rinna peal*, L *rinna peal*, M, A, Mg, O, Se, Su, V *ta rinnal*, Sa *tal ... rinnal*.

21. *Lause à la lueur ... sur son sein* sõnajärjestused Laiend — Subjekt — Predikaat — Laiend pole eesti tekstides mitte igal tõlkijal püsinud: Lai. — Pred. — Subj. — Lai. on K-1, M-1, A-1, Mg-1 ja Su-1, kuna Lai. — Lai. — Pred. — Subj. esineb L-1, Lai. — Subj. — Pred. — Lai. leidub O-1, Lai. — Pred. — Lai. (*tal*) — Subj. — Lai. on Sa-1 ja Lai. — Pred. — Lai. — Subj. on Se-1 ja V-1.

22. *Elle était régulièrement belle* on edasi antud mitmeti: K on seda sõnastanud väga vabalt (vt. ülemale), M, Mg, Se lausuvad *Ta oli korrapäraselt ilus*, Sa-1 on *Ta oli korrapäraselt kaunis*, Su ütleb *Ta oli ehedalt ilus*, V-1 on *Teda ehtis korrapärane ilu*, A ja O väljenduvad võõrsõna varal *Ta oli reeglipäraselt ilus*, L aga sõnastab hoopis isikuliselt ja tohiks-olla ehk ürg-eestiliseltki: *Ta oli ilus korraliku iluga*.

23. *P'on remarquait sur son visage* on leidnud sõnastusi: K *tema näust lähvis*, V *ta näolt lehvis*, M *võis märgata ta näos*, Se *ta näos võis näha*, L *Tema näos oli*, O *tema näos oli näha*, Sa *tema palgeist paistis*, Su *ta näoilme üle võis märgata*, A *ta näoilmes võis märgata*¹, Mg *tema näol võis märgata*.

1 Aaviku tõlkes esineb ka teisend *ta nägu evis* (mingi... ilme).

24. *je ne sais quoi de vertueux et de passionné* kõlab järgnevalt: K *armas häbelus ja ihkamine*, M *ma ei tea mis korralikku ja kirglikku*, A *midagi isesuguselt vooruslikku ja harrast*, L (oli) *midagi karsket ja kirglikku*, Mg *midagi vooruslikku ja kirglikku*, O *midagi seletamatult vooruslikku ja kirglikku*, Sa (paistis) *mingit sumedat voorust ja kirge*, Se *midagi karsket ja kirglikku*, Su *midagi vooruslikku ja kirglikku*, V (lehvis) *vooruslikkust ning kirglikkust*. Tähelepandav on siin *je ne sai quoi de tõlkimine sõnadega ma ei tea mis, midagi isesuguselt, mingi (midagi), midagi seletamatult ja mingi sume või peasõna partsiaalkujuga (V-1), vertueux vasteks ka karske (L, Se) ja passionné vasteks ka harras (A)*.

25. *dont l'attrait était irrésistible* on tähendatud kujul: K *mille vägi iga surelikku ära võitma pidi*, M *mille meeldivus oli võitmatu*, A *mille veetlus oli vastupanematu*, L *mis mõjus võimsa meeldivusega*, Mg *mille võlule ei saand vastu panna*, Se *mille võlule ei suutnud vastu panna*, O *mille võlu oli vastustamatu*, Sa *mille kütkestuse vastu meel tõrkuda ei suutnud*, Su *mille sõnulseletamatu veetlus oli vastupanematu*, V *mille veetlevusele oli võimatu vastu seista*. Märgitagu siin eraldi *attrait* (Villocourt'i sõnastikus 'meeldivus, kalduvus') eestindamist sõnadega *meeldivus* (M, L), *veetlus* (A, Su), *veetlevus* (V), *võlu* (Mg, O, Se), *kütkestus* (Sa) ja *vägi* (K) ning *irrésistible* eri vasteid, mis viimased näitavad kuivõrd unustusse kipub ses tähenduses vaibuma meie keele kõige omapärasem ja täpsam sõna *tõrkuma* (meel tõrgub ehk meeled tõrguvad).

26. *elle joignait à cela* on ümber öeldud nõnda: K *Selle kõige juurde tuli veel*, M *Ta ühendas sellega veel*, Su *ta ühendas sellega*, A *sellega yhinesid tal*¹, Mg *sellele lisaks oli temas*, O *sellele tuli lisaks*, Se *Sellele lisandus veel*, Sa *Sellega liitus*, V *Sellega ühines ja L ja ühtlasi*. Kasutamata on siin jäänud veel ütetus *sellega seltsis*.

27. *des grâces plus tendres* on tõlkijad vorminud järgmiselt: K *vabalt lõpmata armas heal ja tasane kõneviis*, M *kõige õrnemaid meeldivusi*, A *kõige armsamad meeldivused*, L *midagi õrna ja mahedat*, Mg *õrna-õrna veetlevust*, O, Se *õrnemaid veetlusi*, Sa *rõõsemat armsust ja sulavust*, Su *üliõrnu armsusi*, V *õrn meeldivus*. Tähelepandav on siin mõiste *grâce(s)* tõlkimine sõnadega *meeldivus(ed)*, *mahe*, *armsus(ed)*, *veetlus*, *veetlevus*, *armsus* ja *sulavus* (2 sõnaga!). Kuid tarvitamist pole leidnud Villocourt'il esinev *siredus*, mida Wrangell tõlgib küll teisiti, sõnaga *gracilité*.

28. *une extrême sensibilité* väljendusele vastab tõlkijail: K *sügav tundmus*, M *otsatu tundelikkus*, A *äärmist tundelisve*, L *sügavaste tundlik keel*, Mg *tundehellus*, O (hoovas) *äärmist tundlikkust*, Sa *äärmist tundeerksust (hoovas)*, Se (hõõgus) *ääretut tundelikkust*, Su *äärmine tundehellus*, V *sisim tundelisuus*. Villocourt'i sõnaraamatus *sensibilité* vastetena leiduvaist 'tundlikkus' ja 'õrnatundelisuus' ei ole viimast tarvitanud ükski. Kõige rahvapärasema sõnastuse on leidnud siin Leetberg. Sufiksrite *-lik* ja *-line* tarvitamise tuntud reeglist ei ole M ja Se — vist küllaldase õigustusega — hoolinud vähematki.

1 A tõlkes esineb ka variant: *sellele lisandusid tal*.

29. *uni à une mélancolie profonde*, sellele ütelsele vastavad eesti tekstides: K ja hädas meel, M ühenduses sügava kurbmeelsusega, L ja suur tõsidus (!), Mg ja sügav nukrus, O koos sügava raske-meelsusega, Sa koos sügava nukrusega, Se koos sügava nukrameelsusega, A yhes sygava nukrameelsusega¹, L ja suur tõsidus (!).

30. *respirait dans ses regards* on leidnud väga erinevat interpretatsiooni: K paistis tema silmadest, M hõõgus ta vaates, L Tema silmadest vaatas, Mg kõneles ta silmist, O tema vaatest hoovas, A², Sa hoovas ta pilkudest, Se ta pilgust hõõgus, Su hingis ta pilgust, V õhkus ta pilkudest.

31. Kõige vähemate vaheldustega on eestindatud teksti viimane lause *son sourire était céleste*: K-l on pikemalt ja vabamalt Tema naeratus oli täis taevalikku rahu ja õndsust, M, A, Se, Su ja V ütlevad kõik ta naeratus oli taevalik, L-l, Mg-l, O-l ja Sa-l on tema naeratus oli taevalik.

Mida see tõlgete võrdlus meile nüüd õpetab? Esmalt nägime suurt muutust — väljendusliku painduvuse ja täpsuse, nõnda siis keelelise edu mõttes — kahe ajajärgu, XIX s. lõpu (1887. a.) ja iseseisvuseaja (1923, 1937. a.) vahelisel ajastul. Tõlkimisel ja ka üldse keeletarvitusel on meie ajal hakatud keelelisele viimistlusele asetama märgatavalt suuremaid nõudeid. Kuid erilist huvi pakub nimelt viimaste aastakümnete tekstide (M, A, L, Mg, O, Sa, Se, Su ja V) keele võrdlus. Kõigepealt me märkame veel vaevalt kaht erisugust eesti keelt, mingeid teravaid vahesid nn. normeeritud ehk „ametliku“ ja „uuendusliku“ keele vahel. Ainult A tekst, mõistagi, kannab selle uuendusliku keele selgeid tunnuseid (*y, loori-t, tundelisv*), vähemal määral ka O keel. Seega ei kajastu neis keelenäidetes rühmitusi, erakondi, rindeid. Kuna igale autorile tõlke ettepanekus oli toonitatud, et on täielik vabadus tarvitada keelt ka väliselt, ortograafiliselt ja häälikuliselt, soovipärasel kujul, oleks siis ehk oodanud ses mõttes suurigi lahku-minekuid. Kuid neid pole kuigi palju. Isegi K. Leetberg on siin vist loobunud oma tuntud erijoontest (esineb *näos*, mitte *näus*, kuid siiski *sügavaste*) — või pole ehk lühike tekst selleks võimalust andnud? Eri autorite keelt pole üksteisele ligendanud mitte väline seadus ega sundus, vaid sisemine ühiskondlik tarvidus oma väljenduse välises kujus olla võimalikult paremini mõistetav, esineda ühtlaselt ja samaviisi sel määral kui see kahju ei tekita sisemistele väärtustele. Ometi need tekstid oma keelekujult ega sõnastuselt ei esine kaugeltki samasuguselt, nagu äsja nägime. Märkame, et esitatud tekstid otse siravad-viravad isikuliste vabaduste, individuaalsete maitsevarjundite ja leidlikkuse eri astmete poolest. Seega me ei leia neist tõlkeproovidest ka mingit totalitaarsust, mingit keeleterviklust ega keelelist uniformisust. Näeme nende lühikesteegi keelenäidete varal, et meie kirjakeele arengus on kõige mõõduandvam jõud ikkagi vaba ja isikuline oskus, leidlikkus, osavus ja loomevõime, mis ongi keelelise edu kõige tähtsamaks teguriks. Kuigi algtekst, s. o. sisu, on täpsalt sama, on seda eri isikud

1 A-1 esineb ka võimalus: *yhenduses sygava nukrameelsusega*.

2 A-1 esineb ka, autori poolt vähem eelistatult: *hõõgus ta pilkudest*

interpreteerinud ometi väga erineval viisil. Kahtlemata üks osa tõlgete erinevustest, iseäranis küll sõnade järjekord ja pikema või lühema sünonüümi valik, on pandav puhtrütmiliste ja kõlakombinatsiooniliste, seega siis esteetiliste kavatsuste ning kaalutluste arvele. Nende ligem analüüs aga langeb juba keelelisest vaatlusest väljapoole. Igäiks neist tekstidest igatahes kujundab teatud rütmilist ja kõlalist tervikut. Kahtlemata, kui me eri tõlgetest võetud lausete või lausekatkete varal kujundaksime uue tõlke, oleks selle esteetiline ühtlus kirev ja lombak.

Ülalesitatud keelestiililine eritluskatse võiks oma otstarbe küllaldaselt täita, kui ta vähegi meie üldsuse huvisid — muu seas emakeele õpetuse alal — senisest enam suudaks nihutada keelearengut sageli aheldavate liialdaste normide ja kammitsate alalt enam vabaduste, võimaluste ja vahelduvuste otsimise avaraille väljadele.

Sur divers aspects de la langue estonienne.

L'auteur analyse la langue d'un bref extrait de la traduction estonienne d'„Atala“ de Chateaubriand faite par dix auteurs divers: une de 1887, une autre de 1923, les autres de 1937 par huit écrivains, stylistes et linguistes connus. Il montre comment, pour exprimer le même contenu, les différents traducteurs ont utilisé des moyens et des procédés très divergents fournis par la même langue. Les fragments traduits sur lesquels repose cette étude de stylistique expérimentale ont été composés par les divers auteurs de telle manière qu'ils ont ignoré les traductions les uns des autres.

Elk. 10. -

12/3/30

57

Ar 938
Saareste, A.
Eesti keele